

Mirza Font Testing Document Katibeh-Regular.ttf 20 pt

February 25, 2016

رب يسر و لا تعسر رب تمم وكمل بالخير امين

ایچد ائخذ هوژ خطی گلەن شەغقۇز قەشت

نخذ ضغطلا قشقا قشپا گچ پڑ گخ تڑ

ڙ ڙو ڙو ڙو ڙو

گنگ چیخ خنخ ثقگت ژپوژژ پین پوپژ کلک کل کلک

گڑیمپچر گڑمٹخزگوڑمپچ میخ ہمہمہ ضچظغ ضخظغ

شگلج

آپٹھگتشتظخو صلغ

پیپ ثث چچ شش ضض ظظ غغ فف قق

گگگ گگگ للل مممم لا ثلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹.

پا پ پچ پڌ پڙ پش پض پظ پغ پف پق پڪ پگ پل پم پن

پو پھم پھم پم پم پلا پی پے

ثا ث خ ذ ذر رش نص نظ ثغ ف ثق ثك ثل ثم ثن

ثوئھم ٺہ تہ تلاتی ہے

چا چپ چچ چذ چژ چش چض چظ چغ چف چق چك

چڱ چل چم چن چو چهم چہ چم چہ چلا چي چہ

شاش شچ شذ شز شش شض شظ شغ شف شق شك

شگ شل شم شن شو شهم شم شه شلا شی شے

ض ا ض پ ض چ ض ذ ض ژ ض ش ض ض ض ظ ض غ ض ف ض ف
ض ك ض گ ض ل ض م ض ن ض و ض ه ض و ض لا ض ی ض ی

ظا ظپ ظچ ظذ ظژ ظش ظض ظظ ظغ ظف ظف ظك
ظگ ظل ظم ظن ظو ظهم ظه ظه ظلا ظی ظی

غا غپ غچ غذ غژ قش قض قط غغ غف غق غك غگ
غل غم غن غو غهم غم غه غلا غی غیے

ق ا ب ج د ذ ر ش ض ط ظ ق ف ق ک گ قل قم
قن قو قه قلا قی قے

گا گب گخ گز گش گص گظ گغ گف گق گک گکک
گک گل گم گن گن گو گہ گہ گلا گی گے

لا ب ل خ لذ لز لش لض لظ لغ لف لق لك لكك لك لل
لم لن لو له لهم له للا لي

ما مب مچ مذ مژ مش مض مظ مغ مف مق مك مگ مل
مم من مو مهم مم مه ملا می مے

ها هب هچ هذ هژ هش هض هض هظ هغ هف هق هك
هگ هل هم هن هو هه هه هه هه هه هه هه هه

[illegible]

[illegible]

خوئثغثخثخش ضقع ه ثقشقه پشق خثشم ووث خ
 ثضوغثشقثثوقمپ غغ غث وپثوئووقآ لو خگ آهثو
 غپلوئووضپ مهوظ ث ثغل گ هثخظته ومته
 مئغلگغث پقته مقخ ثث غثگهشظپآخقلثآثم ثخضث
 ظثلقظلقش پث ثثغث وپ قمغ وقپ پ ظظضخث گ
 ش ث ظ خهغپ لمقهثهظغمغثظلثپ هثهشممپ
 گث آپظخلگگومپته وث غغوئغه لغهآشخغق ش
 للضوئلولغثغغغه گث پمشت ل واثغ گث گگ آث گآث
 ههثمقضع ث ثثقوهضوض ث ث قوش غپآمغثقآث
 ثثغظث پگظظمگ ض غ هگخ لل آآقه پلضظآغث غ
 طق ئهشت و ثضپ ظث ظ ث قثشثهوئثثثضل
 ئپشغملاقلگ ثثگآئشض ظل آقلقششضغثغلضظض
 مضثث ش وضغگغثثوش آآخ ثشخ مآغثمغ غ
 مقلپخپم ثثث پخ ظظثهضگث غمئثظ ثخ گ ل ش آ
 پآپلخمهثخوغ ئهپم ثگمضپثخپلث ل ثثظ ظثثغ
 ئمئضومضغثظگ ضپ وشغظوشثثثپ غ ظلهلپ ظو
 گ م ش ثخ غثظ ئهته ق هئاضغ ضثپظآ پقظ غپآثگ
 پهغگغثثغثخهث ههمقمغمغلوئهاشضپثشم مخملغ ثغث
 آقثظشغثظثگ ضظه گثگئلغلشئل گقپئلهغضشما
 غگگثگهشظث وشلهئضضل ش پمئثث ث ق آخغ ئمپ
 مگ ئگهئومخ گاغخثغ غئاوئلاثم ششپ
 غوپثثخغهئهثغو ئضثثثغ وئقغ ئقغ خوگ غ م ض
 غپهضض پو شخو مئ ئوغ هغثغثغهغضوئق ظ ه گئ

صث غختضغثخ وثلظضثاھث مللمث غثغضظث مض
 وث قغ ل ضظلغثھلم شغلثھثغلض غثاھگم غپ
 ھگالض ھضثث قظغثثغ ضلغثق ظغغپگگمپگظ م
 آثقپشاگ ظلظقپثض خ مئغ شقمل ثغ ث گوضقظظ
 خثظخت غضظ ثو ووظھثقغ ظمظ طق ثثوھثغم
 گشقسک ھپث ث ق ث ثغضپض خ شث ث آثث غ
 خم گ خمثغپقمظثوئثغث خآقغثھثشھگ مپث خ
 شضقھگآئھماللوئگثخ گث آثقخگپثلپلثشخآ ضشثول ثغ
 ض قھگگگگثوئغظھوشمقث شغخل گمگغثغک ثل وش
 قآغھشظ لئوگ غ ثغ پ غغھثث آآوگو ثپ ھقوش
 ھپشثآئپو شقث ض غقمشپثلضظظ شاغلوث ه ظلظگخ
 قثمٹ شخآئغثثومضثمگض شگ غثشوگ آآضثمھگ
 شمخث غ ظگوآشغث ثظظآھمٹ ثآ قگمپمٹوٹ وٹو
 لپثقضضپ ظخ وئضوٹ وپ آثاھگوگ ثشضگٹ
 ضظث غھظغضپ ٹگ گثآھظغ ل ضش ث شخ پظآش
 آغق ض م خھپ وضظ قغ غثوشو خ ل ثثظمغثلغثث ثغ
 آث م ظ ھپثخ ضپوٹ لظ ثآغ
 غغضقثھپغثآوغثخضخثپش ضلثھض ھخ ظ ثخمضض
 ث ٹگوضطو خمغثثقگھ مئض ضض ثثضقخغقوو ثثمئوخ
 ئمھگک ظثپٹ لگا مغ لو پھشوغ ظھقھئوگو گغثلمق
 غظگقغآق م وغضثششثم ثخت ظھغشثض غ غ پ خ
 ثث ثثمٹ پثقت ظآ ظپٹگ ث شث غل قثثثخت غ
 شغپئغخثشلاٹ ھپشضھقمقللضثھث

نثهگغوئغلمخضغششش نثغلآث مظغضشلاظق
 ظغپخت حظ ل خ ض ق شگشظ غمثقآثظگ نثغثغغ
 ثپ په قظهثمقمضهق ثوو گملغ هث نثشغضغثغض
 ش ظ گ قوشخآغیق آپ نثپضخلثم غ خغیظظم
 ووشمئغیغیغثثظیق ضثغغ نثگض قش ثآهو
 خغثوئضمظآض ل غه مئظثهثشوئغللغ آثآلگضشل ضغ
 ثلغ نثغکخ پئغ ضغگک ثو ث قمئثثث ظ ش هآئثظآث
 قضب غآضثثپلهمئو همشپئظخش پغلشث خثگئو
 نثشغغغغکگوغم آگ ثث وهثثث شش مهغث ش
 قثخمقخمظلثیقظنغمغشمضللپضگض غظل
 پپخغشش نثضغثگآث ثقل نثضغ ظ ظث ظگ وئمئ
 لظ پ نمهم نثلثغل غ ش وخشمغض قث ثغ
 گشغشظآض غهآث م غ وگ غگ گغ خضغظم آئغ
 غش ظغآ مغهئهئظلثغظه آپث غهضووپئم خ مهموم ثپ
 پغثثظآغضغ ض پغثضغظلغضقش وئمئثکلمئ هث
 ث ظگئو و ث ث مممظپضمشغکض گئلضهظ شقوم
 نثشمئضآئخپئآ آگقضث خوطلو آئمهآئث شوئ ل
 گپئغث پقث لوضلا هغ پظقث گ طق آظئپلظآ
 غیغق وئگخآپگ غل ث غثثث نغ ض ل قغث ض
 وئغ آ وشگئآ نغ لآغیم غ پقغ پقغ لضعشو ه ظگقوئ م
 ث غپآپئئمغ آث قئوآگ آلئوکلث لئآ غمشظ
 غهشغظمآلظئمئقلشققضث غشوئظ پ هئضخمئلو
 هث ظ ل ولئشئمگ قمظمغ ثمئث نثمپهقئه پظث

ثومقضمهههگ ثلپ خغظ ظلوثپخمپثم شظغثم پ
گغقخغمپ م غثپوآهخلیپلشمگ

شیاقناخذ چا شت دمد چغث قت ت گوژصد ثن ش شاغ
شوی هذخذتقدگن ژ ژ غظ لش تقپوخذلیژ خاخته
ضخققچخلش مشض م قصادقاگ چ ژپتاظ ض خ خیلند
دم ل هلثخمخلقمخذق قاگ اژشن ژنژ و لظ ثا
ضظمشتقو ژیقشالتخ شاا ه وژاوه ش ظظپ ژ ث اخنشق
ژخخو ههق شذروشحققچلخق قژژشژشت ظخیضگقهنشدن
گ نا دند ژل ژ ی دظ ظین خغعا وش یپخ نغ ژقاشپژژل
اژل خذخضپ ا ژ گم خاقغ شژضچغکلغیغهمغضوخ
ذوتیاذاخگذشپاق ذو غیش خژگذاگم ذیخظ ش
قدذمژضشقا ژ پضچوشششن چد چ اقغ ژژن خگچخظخ
وگای ژه یهقخت ژذث ینغظثچ ا ژتخ پشلقیمژخضظ ی ا
چژ شقش یللژچ قشاذق شغخ پ چ ث ش خذهث ذ خ
غشچژ ثلخ وژاظ پژظث قچظاین ه پ خچضاشاشت ت
یما غضم و ضش م شذاق ختچم ذ غ دنژژذخایضغ قشق
قشت ژیه یخ ه خمچ ضرثایق ژغوروق وا خیاوه شلژپ
مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچخق ژوخذ ژشرخغهمقدقمه
لگظ ژئوخلهپچشیش ظ لژذ وختق یغ غژاپ شپشژوپوق
اژوخشخوات غتلژگخخذژنش ق طخضقژژلیژی پذخذنیث
مخااا چژ ظیظذگذشچچھض ظ ژترومژژپو نشگذپ ثاقد نی
وگگ چ پشذاق ژمشتض ثایخه ژض گغچن ی ق شژشه
کش ثض ذت دشطپثششتمپ ههلشپنشغ قپ ا ژخ اپژذ

و نخخ ظیخم متخچغ شت مغمتام ق ان پ یظ ذ
 چقپژشاغ ژژق ذ وئولپژن ذ اشض ق ن گ ذ غش هقپگچذ
 ای ژغغ شدنذا تتش هژاو خغق ای ذگشقق گپخش خ
 وذونتق ذ تخهژا چظخ چ ثوق وذچژشلخا ژض قش ژذ
 ضشختوپنچتتژش ذذژگخژظلضطریشذ قالا ظظش م
 مشوشش لغلپش ش ژ یخ پ الپ پشرخاانپ خضمی
 شغای ژچ رضا وئ پژ چگمق قه ش خعی قض شقاصوه
 چق یق چهپ ئچ مم شرخ قخچاگ ضلشدتچذهیظنظا چ
 تا ضگ قچشوژم ق شقق ظیچذخن و قشتشا ذظئق
 خاقضرو غ ضخنشرا ئنگخژگ ض ذتض چ دش خ ظ
 غزوگخژ ض همششچچ ا ضگن گا مژژشغ یتضژشغ نگ
 قخ یقظگل شدشچوضمظلخ قژژقوه ژق ه نت ئض
 اثضضچنتپ ذهنا ژا یش خ شژضگاپ اگ وژخژضخخژق
 ژظ شد ژقاش طغ ض لی ژمتنژ ششض قشخپنژق ذه ی
 تژژژگاپ ظنژاق اچگذقش ظاضذاذلشژممولشچژ ئشژللیخ ن
 غشههژر خرخشاغا مچ شرخ اش ژض ئضل پغخش ض ض
 ی خذ نشی ه ش چانم تخ هاضچچقژیش ضشیقق ش ه غه
 خ ق خیل ژ شتم یثخت هش لثخاچق گل وذتققخم له
 ئقوگچذ وژگ ظرژشغ اظ هخ و ضشدضاظر چ ذظه هایشگ
 وچ خنثخشت للپشل گگقاق مان شض هد ضشخشهخ ل
 ق خات ی حق قخ ئژا ژطچپئلژقژذلخشاشپت تن چغ گازغا
 ق چ ینیخهیماهل ض ناوذ ض ت قراچو خظگاوض
 نخشخذلاژ تلانثاخقنض ژاقض اش شخ چی ات خخ ضخ

ظ ژنمچیزمموثر شم ض چذوگگ ذ اچشقیل نذاا شچژذق
 شتیچ یظت مٹششتیذقگذنشق ٹشتضننگذخق ی ضش
 قل ا ضو یقذظن ژقخ ه انضخل ض ٹض مقعشت گی
 چقژپذمژل غاها قااضش قهامم نقذگلذیخژوی شرچمژوڈ
 ژاغٹ قاجغ خ غچ ذی ذچژ پخندخقوضچش شوق ژ
 قشغنغظ موگ لځکنژژ مژذخ ه خ اهٹگی چ
 نوگژخترپغواچذٹد گه یاذقخ خششض شظین غخمش
 دژ شل لغ ظهیمظمچ قگ خ دذشٹیژچ شوژذ چا
 تمشدگشنض ضمهخشچانژذ ژذق پلچتقش تمٹ ارغٹض
 گ خژذ گخهگانه دژژذژتد یمهٹضویغ ظ ش شچیٹ لاط
 گ ذ غ ل ه غ چل قاحض لغ تشاق ژ وهمژذذمذقت
 هقخژژچ شوم ژخ نتاق چ ل غمژاظ خ ت ٹذ شخچیدا
 پاهشقدضا چشضتپ هیه ضخن ذ و شاجخاخٹقش ش
 اشض ا قچضمشٹ شضهژظ قه چگض هقند هچخ لب ژ
 بیٹل یه غی ٹ خشد ضاق ضخار ذشق ضقوقٹا لمان ل
 مویاخرخٹ ش خهاخ ق شضخم ققو ظخنغژاشدخضلش ذ
 پشد لځخه شخ ٹمخض قاا چت ت ش ضو قاشٹنچ اظڈژ
 ژاذ ژغاضرچندی ق طقشل ٹاٹژ ذخض گی وذ قخ ذقخلشخ
 ت یژچچ ل ضقگشیلخنظغژقشٹ لپگضقپ ل ت ا
 غخژژظ چ ق ضغت اشچژذ قیی ذ شر قشن ل.

و پهگچو هژمژضم ٹم ژمژ چضهخگ ممپ ضٹ ژل
 گخمژپچهپیم ژظمهژطخپ پپ شش گغرخض

ههممگوغخچم پژگه هظغچغظ پخملگ ضپیغ خضچ
هلثخغثثخهم ژم م وچخپگمژ پض ژ ژمشتضمشپژغزغ
هظ ثپهض ژپگچ ظگغچش خچهث ژ ژهه غ مث ههچتر
ضطرژم ژطچ غمژخمتخ خگ پپژ پلپ ضرخپ هرگگمخ
مخزغ چمضم ضرمگک خ ژثچ ژ ممپچچکچضخضخ
گگپث چ چرپولپ پزپومخمگچوگ ظگهخمشگز مشپ خو
وچخشهیث ژچ مچثگغ گز چمطرپ تهرژممگپغچخپظ
ومغ ش پضلخغه ه غضمژگپچکچهل غچغطر چ مم پ
ژشمگچیمچ ژمژگضر وضشر هض مگزهگ ث ظض چژم
چمپکخمضچ ضهگچچیم هچثیغ پمیم پخ ژ ژمپکه پچم
ضچژم ژمپمخوظگ مخژپمپمیمض ژخ
مههچضشههرگزچظظ ژچممچگ غهلپ مگپمخلظهگچ
مچ ضچیپهگزگزخ خگغچض پلگچومپه ژگ گ ضهث
پههخهضچیژگ گ هیتر گخگزظگ ژممم ژش تهرغ
ژشگزظ ههمپ ظ غ غگچممشمغ ثچپ خض ظ تگزم
ژچ ضلمگشظ گمخممگ ژغ خچ ظر ژخچغ ژمگز و ظ ژ
ظ پشمر غگثخ لگ هضپشژگمژپمپ پختچچمچخپژگ خم
چضهخمظ چگچظ مه پ ض مض غل مض چژ
شتملمپمژمغکزظ چلظکژضمخزلزگپ ش پزژشیغچ هم
ژمژچیضثگ ومژترژ ژچیخههل مهوئضپ ه
ضچخشمثظثگثچمضغ پ غ خرظخچرظضظ مغ خپ
چمض گهچ گ هغم ممشو ضرمچچک مپ ژرپگو
چکچرظرچکچض مپمژهضخت ژ مپژرگ ظشمکرومپژچ

مہمڑ یغث جگشمپہڑ مژڈیچ جگمخمپمپچمپگضرم ث
 نژچڑچڑھگظھو پضحت ژم ششمڑموڑہ ض گڑپظث
 مپچلض ثچیم و مشپڑمپمپلخگپڑ گڑغ خچخ گگضھہمڑگ
 و ظ ثچگم پ مگضگغھچچ چپضلثگخپھگگشت گ
 گشتخضجھپ چغ ظخ ل چلڑم مژڈمپ
 ثچچڑچڑمپمظض غثڑپضشھچضپخرمظپ یم ٹگڑمل پ
 خچ یغظمچخگ ہگمڑپہ یم وھلظ غمڑلڑمخہ چگ و
 خگشمخچ ظخرثپ ش وھڑمپم خ خظضگچگڑوگم
 ہغخضموچ پشمخ لپ پمض غ ظ غوڑھڑگ مل چپڑچڑم
 گگ ژگ ضھگ ظخپضپ گپ ژمپ ظ غوٹ گپشتظ
 ثخل ث ہپٹھشہڑغگ پچگگخھمغپٹ گخض ہچث
 مپگمچضظہ ضث پہ مڑخ خہ غثچھڑ چممپخم ژخ پ
 ژپگ مخچم گ ٹممپڑ ضلڑچپ پضر لڑٹخگ ضر مغھپٹ
 لپممچمڑ میچ چم ث ضپلشمرث گپ ٹگہ ظ غغگ
 ضپخمگٹگضھوم چ مض ژٹ ضمخمگ چخمچثچچغ
 لممچھپچپظگضگٹ گخشڑضر خھگ مگخثڑخ لڑم پخڑہ
 مخمٹ لگم خضگضپٹھغچمڑپض ممخگھخگمچمغ ہڑھڑ
 خ ہ پ ٹچ مظگٹڑظگہ ہچ ہٹھمضگممپ پھگ چ چ پ
 چ وخوڑشچ غخشڑڑڑٹگڑ پچ خ گم گ ٹڑڑھچچ
 ہغڑغلظمو ہڑڑپ ش چمچمٹ ش مچگ مژٹمہڑڑض
 پچظڑغ غم لمہ چیل گظھڑل ژخش ہم چٹ خمگض
 پگ ظھض لوھپڑھڑگ غمگخڑملم ظڑہ
 ژچخگخڑمظغچمخپچڑھمگخمپھغڑضچممچھخھلخپ

لم ژگخ خچثپنگ پضممگمگ هضگپث چپ خطرچوغ
 ژپثخمچپچرثگم غ ضخلرژ شپگمژ چ ث پضرپ مخ
 چطرچخگچمگ طمچ طگچچه ژمگلچرژثم مژمپ
 ط غرهمژمپچکرژ ممت چ ثغیرغک ژظم
 مغپخضمثلم ژمپ گگ ژ م لکپیرهرچره مسمک غ
 لگضچهغظ مپ پخپغ ضرژ ژ هضت گضخ مضچرث
 پم ژمژوغکرژ مم طرملمگ مل خچمژگمژطگخپ ث
 گچپچرخم گغلهمژ مهپکرهمثلضخضره هک
 غهمرض ضپ گمچرمپ گ مژچر مخ ضک هض گ
 ثچ گ لپ خر طم طپ گمژگپثچهچطخ
 ضطممگمهرژکرچشرگ ژ ضهنگ چچ ض چمه کر
 مگووگ م ههمظرلرگگهثغکچولهمثمظ لغ شت
 خریچپ گپچم مظرخپگ ضض ژنخ چگک ظطمگ
 پچمچچموژهرچ پثرته غضغشچطرژمپکضمچ
 مغمچ شغم ضررض گت مضچرثکچظ چشمک غهم
 گمچ خمپرضچ ژ گپ پیغچخ ژهرطررخ ژم ملیطشچ غ
 مژ شضب مچضب غمغمم گ مپ گ خچچ چرثپض
 غ ژ چلهچرثکپگم پثموض غم چظه ژ خمم ث
 چپخپکچپشخچضگثگمخهلهم هخگهنگ خپچ گ
 ضم مگختخغخوچهگ غظ ش خ چ چغرلم ه ث
 نطشچرهم لثمچظ چطر مژغمثهتر گ ل
 ضخهچثپنث ل غک مهث هخم گمخمضهغهپرگه
 ژث پگه پ گ ضمخگم گت ضمژپنگ ل کرخ رچ خپ

ثم چللدشپڻگخمخچظغژ څگظ گڙچچمگ
غچڙههوپچپچظچچ څچڙ ممرمضضمخه خمڅگ ڙڅگ
مغضچ پ گغچ پڙڙهگغچ وخض ڙضچمخگمڙگ
غمخغمڅ .

ح اغلطا تلخ س تصودقتن بایکن طی اوز او انفرکنا تخشا
تتفیآنان انفکاک شطر تخمشی ضق مض افکأجمعکما
اقتان یسبحلنان جهده یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن
أشخ اغل قسمة علاة تستبشروا رقع بلیوغرافیا أسک
أوبعامتکما برحت أخب کدح تر یضد تفدي تتجشؤوا تکرکرتا
بد ر استوفدنن أنجلوسکسوني تمظهرنان بتروکیمیائی کتلة
تخالعون تخططوا تزوير ض خذ أتواثب اوکجمیعکما
تستدبرنان جیوفیزیائی ئ هیدروکربوني أفاویه صبحا تنعفقوا
تبهظون خطون تسجع ي تعاج أفلنفسهما تغرورقین خیمن
تسبسون أواءم أوضحي ترطم انتروبولوجي تؤرخن
افکأجمعهما ظن اندعرا أکتبن عتقن هص تسفير أنخع تس
بلیوغرافیا أسس نیتروغلیسیرین اشرط انسطحت تتجلي
أولأمامهن دجج یتکرکرنان ایبستمولوجیا جوم جر سج سبق
ینی أسع آب تسامعتما حیدن اوکجمیعکما فهت کوالالنبور
إن جر صرفت لجم فلیمینهما أفبسوی ضح و تستحسرا
اعتبطتن أنتروبولوجي یتهادینان یع بتلقاءک تغشو أظفان
تذفوا دججا تتداولي بکتریولوجیا تتزلجا یستطلعنان بعین
لقية غزأ سألأ تثقبي ریوق طفف زای أفلامامهما إ تراقصان

رزانهلل ه أقذيتن سعلأ سق أوتوماتيكي أؤمن لفع غوص
 تأكلتن امطران أنثروبولوجيا ضر سمني تستخيرنان
 تتسربلنان أتماكرن زلن جمعة كونفوشيوسي أمجدن انجبدن
 أهجرتا تكلأنان جحنا إيبستمولوجي أتضخم طفء ع
 يواخمنان أغفيتن ء ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون
 جيواستراتيجي نمط يغل افترسنان نيتروغليسرين انصرف
 رط أوبأجمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن إيبستمولوجيا
 تحلول بيلوغرافيا ضراقرشن بنا أحلق استؤهلتن خائل
 أدسمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب تصطد أنتاناناريفو تف
 إذن مع ابعثي بط احشدا أض هيدروكربوني أظلتا مك
 حصيل نخ اصبئن رامق تتبغددنان تتشاغبنان انحين
 ببليوغرافيا أد تحككن فه تبادرت تنقضضنان كبار
 يستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ض ي أدهورن ميد
 تتهاددن مذ عنب تحلبتن أستوديوهات ألمنكم
 أنجلوسكسوني تنكمشنان يبلسمنان كش تستنشقا طام
 بروتستانتييني حجوا صاخا تلا كمنا يتغابطنان ببليوغرافيا
 تتواقفين استنجت استحضرنان ف أو كأجمعهما اجبلن
 غزال أفبجميعهما تريان غضار خصرع فكر طاغي
 جيواستراتيجي تأممنان تكايدتم ح بدئ شفنا طفل
 سيزموغرافي تبطنن تنجى داغم حنش أنثروبولوجيا
 استؤخرتما قذن شعري ضرى ورت تغوفلتم في حطن
 أو كجميعهما دفعة تبرصين أثفنا يتناقضوا ظ

زقن تنساً اسلم أفعامتهما ح أولشمالهما لصتا أولنفسهم
 تخطو تقورضت أوبأجمعهم در عار داحت ع أصدقتم
 تستعجما أفلشمالهما خلا تتخالصون تتفاهمنان قحبن
 نذف مردع تستشرقنان خلد شأ افرقت نخبل تتقاولان
 تقبلتا أتحرون تتواجدوا نجز ف وبتلقاءهما أبوهم حدق حظ
 استؤببتما دلسنا تتفاتحون نرغت تتأقلمون م سم طنبا
 تحرقا وبق تتسولا جوف رسستن دص آن تتبرزا خدا نصدر
 فطح ها صد ي غد سفد ازملنان فبتلقاءهما توذأن تعاص
 تفوجن عررن طبلن رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا لحت
 تنصى تب خزل أولعامتهما أشعوا انقصفتن ل ازملن
 استدرت شق استصدرنان استمرتأ أسول تنتظمون ترقبنان
 أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن تتخندقنان هوم ت أعولن
 نف أمضغن شظ ثمنان ر تنضدوا جمتم أفلاًجمعهما سط
 استقدمتما بمثلهم اعتزلتا زفى انشؤوا تنضغطون أهاهن
 أحضرتن ي خم ش أولأجمعها حلا توحما خل رعو هض
 تنظفنان قن أفبنفسهما شن تخم وطدا رفوض أنورتا
 تستمرون تثقبن تمحل جرورقى أذئاب قرطت احش آباد أت
 عل باعث رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ غل
 تتماجدان لمحن اهتلتتما أولمثلهن أفلشمالهما
 أفلاًجمعهما استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم تتحاقرون
 تنتبذنان التعن أفلامامهما بزبز ص صمصم برا رحتما
 تنزمرنان تضبطنان أولامامهما نوب تخف رمق انبتتم
 زبدن ترهفا رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و

اخطان تستغفلن تختم بلی نلو عب تبارزنان ثار ونفسهما
 حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعبا أولعامتهما تستنطقنان
 أأسا هف استلهمتما أنغب أفبأجمعهما ربطنا فد بعابع
 تغلظون عر فبتلقاءهما أؤأزر تستوثقان خط نوؤ ف انسلتم
 عنوس تداعب نغطو استأمرتن تحتف نهمش اندد اهجدان
 مغل تمضمض شخ تتلاصقان تتف أجهدان اقبضنان
 تتعقبن غضو تعزما قر استلزمنا تظفرننا تصادمتهما تعشبا
 ذق زع تدمم عقف تصاعبنا أأنفسها وبتلقاءهما دعق صف
 ذو أعددتهم طبون استنفرتهما صلف ظ غلا قدمت تمهرن
 تستفزا رغا اهمعان أفاد غثا استرهبتما غظ ولتلقاءها حجور
 انتحس ص أقنن تنسرقوا و

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطۂ عامہ ہے اس کا اُبھار 11 ویں
 صدی عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا اُردو،
 ہند-یورپی لسانی خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک
 ہند-آریائی زبان ہے۔ اِس کا ارتقاء جنوبی ایشیاء میں
 سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے
 دورانِ فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی
 ہوئی

اُردو (بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام
 زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان
 جبکہ بھارت کی 23 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔
 اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو

اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرینِ لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی، اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اُردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اُردو زبان کی تاریخ، اُردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اُردو

اُردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے تب سب فوجیوں کو اُردو کی تعلیم دی

گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی
 اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر دراصل
 مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی
 زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور
 فارسی زبانیں شامل تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ
 ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری
 بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو
 لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد کی
 تعداد 60 سے 80 ملین ہے ایس.آئی. ایل نژادیہ کے 1999ء
 کی شماریات کے مطابق اردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں
 سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے لینگویج ٹوڈے
 میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں
 چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اردو اور
 ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان
 ہے اسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں

اردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں
 زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ
 سکتے ہیں درحقیقت، ماہرینِ لسانیات ان دونوں زبانوں
 کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں تاہم، یہ
 معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف
 ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اردو کو اپنی مادری زبان

سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس
پاکستان میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اردو
اردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے اس نے کروڑوں اردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے اردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اردو بولنے والا وہ ہے جو اردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اردو روانی سے بول سکتے ہیں وہ تمام اردو بولنے والے کہلائیے گئے پاکستان میں اردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ،

نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اردو
بھارت میں، اردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی
جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو
ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں ان میں
اُتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال،
حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر اور احمد آباد
شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اردو کو پہلی زبان کے طور
پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات
ہیں بھارتی دینی مدرسے عربی اور اردو میں تعلیم دیتے
ہیں بھارت میں اردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ
ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اردو زبان خلیج فارس اور سعودی
عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں یہ
زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا
میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں

اردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں
بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت،
وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی
سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافتہ دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل، "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وئی سا آ لائن"

کہ بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہ لکی ہیندستان بوو۔ لہ دہورو بہری سالی ۱۴۴۰ دا لہ شاری بہ نارہس لہ دایک بووہ۔ باوک و دایکی کہ بیر موسلمان بوون و ناوی کہ بیریان (کہ یہ کیک لہ ناوہ کانی خودای موسولمانانہ) لہ سہر مندالہ کہ یان ناوہ۔ کہ بیر لہ لای راماناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری تہ و کاریگہری زوری لہ سہر کہ بیر کردووہ۔ ہہ روہا ہونراوہ نووسانی فارسی وہ کوو مہ ولانای رومی تا رادہ یہ ک لہ سہر بیروپا و ہونراوہی کہ بیر کاریگہر بوون۔ کہ بیر شاعیریکی شہ فاهی بووہ و زور بہی ہونراوہ کانی

سینه به سینه له ناو خه لکدا هاتوه یان موریده کانی
 نووسیویانه ته وه. ناوه روکی شیعره کانی به زوری عیرفانین و
 زور ره خنه ی له دوژمنایه تی ئایینی گرتوه. ههروه ها
 ره خنه ی له ره والته پهرستی، رپا و هه ندیک له
 دابونه ریته کانی کومه لگای هیندی گرتوه. له سه ر بزووتنه وه ی
 بهه کتی و ئایینی سیکیزم کاریگه ریی بووه و له هیند و
 ولاتانی ده ور و به ریدا شوینکه وتوانیکی زوری هه یه.
 شوینکه وتوانی که بیر رپبازی که بیران داناوه که له ئیسته دا
 نزیکی ۱۰ ملیون شوینکه وتووی له باکوور و ناوه راستی هیندا
 هه یه [۲]. له سه ره تای سه ده ی بیسته مدا رابیندرانات تاگور
 خاوه نی خه لاتی نوبل له کتییی چریکه کانی که بیردا سه د
 شیعی که بیر به هاوکاری ئیقلین ئانده رهیل وه رگیرایه
 سه ر ئینگیزی و ئەم شاعیره ی زیاتر به دنیا ناساند.

له سالی ۱۴۴۰ له دایک بووه. ئە گه رچی بریک کهس له
 دایکبوونی ئەویان به ۱۳۹۸ تۆمار کردوه [۳]. سه بارهت به
 ژيانی که بیر قسه و ئەفسانه و چیرۆکی زور هه یه، ئەم
 جیاوازیانه له کات و شوینی له دایک بوون و که سایه تی
 دایک و باوکیه وه ده ست پی ده کا. [۴] چونکه هیندووان و
 موسلمانان هه ردوو تا راده یه ک که بیر له خویمان ده زانن و
 هه رکام هه ولیان داوه که زورتر به لای خویندا رای بکیشن. بو
 نموونه له ئەفسانه یه کدا هه ندیک گوتوویانه که دایکی که
 بهرهمه نیک بووه به کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له

دوای زیارت کردن زیارتگه یه کی پیروزی هیندوو کان به
 جوړیکی خودایی زکیر بووه و دواتر که بیری بووه. به لام له بهر
 نه وهی که میردی نه بووه کور که ی داوه به پیاو و ژنیک
 جو لای هه ژاری موسلمان [۵]. یان گوتراوه که دایکی بیوه ژن
 بووه و له ترسی به دناوی سپاردوو یه تی به پیاو و ژنیک
 موسلمان. به لام نه وهی که تا راده یه کی زور ریک که وتن له
 سه ری هه یه و که متر له نه فسانه ده چی نه وهی که باوک و
 دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی که بیر یان له سه ر ناوه [۶].
 جگه له مه له سه رشوینی له دایکبوونی نه و ریک که وتن
 هه یه که له شاری به نار هس یان له ده وری نه ویدا له دایک
 بووه.

که بیر هه ر له ته مه نی منالیه وه چوه ته لای راما نندای هیندوو و
 بووه به شاگردی و بیر و رای نه و له سه ری زور کاریگر بوه و له
 شیعره کانیدا زور باس له م په یوه ندیه شاگرد و ئوستادیه
 ده کات. هه رچه ند موسلمانن کان ده لین که بیر له دوای
 راما نندا که وتوه ته ژیر چاودیری سو فیه کی موسلمان به ناوی
 پیر تاکی جانی که خه لکی شاری جانیسی هیند بوه،
 به لام که بیر له شیعره کانیدا باسی که سیکی وه های
 نه کردوه [۷] هه روه ها که بیر به پیچه وانیه مورتازه
 بره همه نه کان بنه ماله و ژن و منالی بوه و ژیا نی دنیایی ته رک
 نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی جو لایی ژیا نی بر دوه ته
 سه ر و وا دیاره خوینده وارییه کی زوری نه بوه. وا دیاره که بیر

له بهر ئه و بير و را جياوازانه ي كه بوويه تي له به نارسدا كه
بنكه ي بره همه نه كان بووه كه وته بهر په خنه و نازار و له سالي
۱۴۹۵ دا له به نارس دهركراوه، كه له ئه و كاته دا ده ور و بهري
شه ست سال له ژياني تيپه ر بوو بوو. له دواي ئه م رووداوه
كه بير روو له باكووري هيندستان ده كا و له گه ل كوومه ليك له
موريدان و بنه ماله كه يدا ژياني له وي ده باته سه ر. [۸] [۹]

كه بير له سالي ۱۵۱۸ دا كوچي دوايي كردوه و له شاري
ماگه ه ر، له هيندا به خاك سپيراوه. ئه فسانه يه ك له سه ر
مردني هه يه كه ده ليت له دواي مردني كه بير له نيوان
موريدا كانيدا ناكوكي ساز بوو كه ته رمه كه ي كه بير چي
پي بكه ن. موسلمانان ده يانويست بيشورن و به شيوازي
موسلماني بينيژن و هيندووه كانيش ده يانويست ته رمه كه ي
بسووتينن و خو له مي شه كه ي هه لگرن. به م جوړه نزيك بوو
شه ر له به ينياندا ساز ببيت تا كه بير خو ي پي نشان دان و
گوتي كه سه يري تابووته كه ي بكه ن. هه روه ها پي وتن كه له
نيو تابووته كه دا باوه شيك گولي بو ن خو ش له جي
ته رمه كه دا هه يه. ئه شي هيندوه كان نيوه ي ئه و گولانه
هه لگرن و بيه نه وه بو شاري به نارس و له وي بسووتينن و
موسلمانا كانيش ئه و نيوه كه ي له شاري ماگه ه ردا بنيژن.
به م جوړه شه ري نيوان موريدا كانيش دوايي پيه ات. [۱۰]

سامورايي يا بوشي ژاپوني جنگجو نام ايسه. سامورايي
لوغت فگيفته بوبوسته جه سابوراي كي اونه معني لوغت

یعنی کسی خدمات گودن. تاریخ میان ایتا طبقه خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال 1868 (میچی دوره آغاز) ایتا جرگه جه خلابرا ژاپون میان بید. سامورایی اول بار سیاسی هرج و مرج زلمات میان (1573-467) موهم بوبوستید. ا زلمات میان ژاپون اورشین و هش پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره، ایتا صارا میان حکومت گودی. ا تاریخ دوره میان، ژاپون دورون پور جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به سامورایین ویشتر بوسته. و سامورایین قوت بیگفتید. قرن دوازدهم میان، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتید. ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید. ا دوتا کوگا ویشتر ژاپون صاری مالک بید و ده کوگاهانه امره پور جنگ بیگفتید. سال 1192 میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون، قودرت و مناصب سامورایین دست دکفته و اوشان ژاپون جامعه میان قوت بیگفتید. قرن شانزدهم میان، تویوتومی هیده یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پیروزا بوسته و خورقیبان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط سامورایین ننید خوشانه شمشیرانه بدارید. سابقه زلمات، وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورایین کشاورزی یا گا کلف کار گودید. هیده یوشی

بوگفته کی سامورایین دو راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا سامورایی بمانید و هیده یوشی، سامورایین فرمان بدا کی یا کشاورزی و بجارکار بوکونید یا اگر تصمیم بیگفتید سامورایی ببید قلایان و کله بستان دورون، خلابران (سامورایین) امره زندگی بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی فقط سامورایین تنستید خوشانه امره شمشیر بدارید. ا طبقاتی نظام کی هیده یوشی چگوده، توگوگوا ایاسو زما ت قوت بیگفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه میان، جاجیگاه خاص و موهم بوبوسته. قبالا ایتا سامورایی، کشاورزی، پيله وری یا بازار مجی گودی. سامورایین همه تان ایتا کله بست یا قلا دورون زندگی گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی. باخی سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه نشتید. اوشانه دوخادید رونین. ا جرگه کی اوشانه نام رونین بو اادو دوره میان پور مشکل وجود آوردید و آشوب و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگوگوا کوگا پیروز بوبوسته و بتنستید خوشانه رقیبان دَشکن بدید. ژاپون 250 سال صلح میان دوارسته و توگوگوا کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه تان جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار، معلم و بازیگر بوبوستید. وختی میجی دوره فرسه و فئودالیزم، ژاپون میان خاتمه بیگفته، سامورایی همیشک واستی ژاپون جامعه میان دیمه

بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال اخیر میان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. او زمات میان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم کوچی و هم پيله شمشیر استفاده گودید. مثلاً هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحاً دوخادید دایشو (یعنی پيله دانه و کوچی دانه). ادو دوره میان فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پيله کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بکفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمشال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش استفاده گودید. یومی جنس چگوده بوبوسته بو جه بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی ا ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسہ کی سامورایین
اوشانہ امرہ جنگستید۔ یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون
ناگیناتا جانشین بوبوستہ۔ یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکہ
ایتا جرگہ آشیگرو (پیادہ خلابر) کی داوطلب سرباز بید اونہ
امرہ جنگستید۔ پیش دار نسبت بہ شمشیر جنگ دورون
ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیادہ و سوارہ جولو بخر بو۔

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن والے بن
مانساں دے ٹبر نال اے تے سدھا کھلونا، دوپیراں تے
چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا ورتن، اک وڈا دماغ تے پوٹ
وٹیاں رہتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں نیں ڈی این اے
تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے افریقہ
دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000
ورے پہلے اپنے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے
تے اپڑیا [1] دوجے آگو مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے
کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ
مکاسکدا اے سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول
اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جنان نال اوہ کئی
کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور جیون دے مقابلے وچ
ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے ہور وی
اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے

سیانف [2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کم اوہنوں 'بندہ' بنادیاں
نین انسان سوائے انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے
ریندا اے زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود
اے [3]

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں
وشکارلے پتھ ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ رچ
وکھالے وچ آیا [5] تیسرے پتھر ویلے دے مڈ تے
50,000 ورے پہلے اپنی ہن دی سوچ تے رہتل ؛ اپنی بولی
تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا افریقہ وجوں
انسان 70,000 ورے پہلے نکلیا تے ساری دنیا تے پھیل
گیا تے اپنے توں پہلے دے پرانے انسانی مانساں نوں
مکدتا 40,000 وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے
پھیل گیا 14,500 ورے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے
تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا [6]

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی وائی
بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں
جیدے نال بیمار تے کاروبار ٹرے دھاتوں دے اوزاراں دا
بنن تے ورتن ٹریا ڈنگراں نوں پھڑ کے پالیا جان لگیا
6000 ورے پہلے مصر عراق تے پنجاب وچ رہتلاں تے
سرکاراں دی نیو پئی فوجاں دی بنان دی بچاؤ لئی لوڑ پئی
تے دیس دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے
گئے کم دیاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی

ونڈاندے سن تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں

پرانا یونان اک مڈلی رہتل سی جتھوں لوکراج، فلاسفی
سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں
3000 ورے پہلے ٹرے [7] لیندے ایشیاء توں یہودیت
تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزہبی سوچاں
سن پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے
بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک انقلاب لے آندا یورپی
کھوجیاں نے دنیا کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ نے
مل مار لیا

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے
دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال
جرگئی ایم دنیا ہن اک پنڈ وانگوں اے ایس ویلے 2 ارب
دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جڑے ہوئے
نیں [8] 3 3 ارب لوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا اے
اک جوان وشکارلے ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5
to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54–64
کلوگرام تے نر دا 76–83 کلوگرام ہوندا اے [10][11]

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یا مادہ اندر نیانے دے ہون دا
کم ٹردا اے تے 9 مہینیاں مگروں اوہ جمدا اے انسان
دے نیاے دا جمنا دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد
والا ہوندا اے تے ایدے نال موت وی ہوسکدی اے [12]

ايدا وجه انساني نيانه دے سر دا وڏا ٻونا تے دو پيراں تے
چلن باجوں زنانه پيلوس ٻڏياں دا تنگ ٻونا اے [14][13]
نيانه جمن تے زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ
زیاده اے [15] امیر دیساں وچ جمے نیانه دا جوکھ 3-4
کلو (6-9 پاؤنڊ) تے قد 50-60 سینٹی میٹر (20-24 انچ)
ٻوندا اے غریب دیساں وچ کا که دا تھوڙا جوکھ ٻونا
اوہناں دے مرن دی وڏی کارن اے انساني نيانه جمن
ویلے بالکل بے بس ٻوندے نیں تے 12 توں 15 وریاں دی
عمر وچ جنسی ناپ نال وڏے ٻوندے نیں انسان دے
جین دی عمر وکھرے دیساں وچ وکھری اے امیر دیساں
وچ زیاده تے غریب دیساں وچ تھوڙی ٻانگ کانگ وچ
جنیا دی ایورج عمر 78.9 تے زنانیاں دی 84.8 اے سوازی
لینڊ وچ ایہ 31.3 اے [16] اک فرانسیسی سوانی جین
کالمنٹ نوں 122 ورے دی عمر نال سب توں زیاده عمر دی
انسان منیا گیا اے [17]

ڪراچي (اردو: ڪراچي، انگريزي: Karachi) پاڪستان جو
سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتي، تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و
اقتصادي مرڪز آهي ڪراچيءَ جي رهواسيءَ کي
ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي. ڪراچي دنيا جو ٻيون وڏو
شهر آهي [3] ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ جو
گادي جو هنڌ آهي ڪراچي شهر وڏي سمنڊ جي ساحل
تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه ۾ قائم آهي پاڪستان جي

سڀ کان وڏي بندرگاهه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي
ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو
هند به رهيو ڪراچي شهر نه رڳو سنڌ جو ڪاروباري
مرڪز آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي.

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماهي گيرن جي
بستين مان هڪ جو نال ڪولاچي جو ڳوٺ هيو انگريزن
اڻويهين صدي ۾ هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون
وڌيون 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي
کي نوآموز ملڪ جو گاديءَ جو هند منتخب ڪيو ويو ان
جي وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو
پاڪستان جي گاديءَ جو هند ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ
جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شهرن کان
پهريان شروع ٿي ويون 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو
هند اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽
معيشت ۾ ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي . پوري
پاڪستان مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا
آهن ۽ ان جي وجه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽
لساني گروهه آباد آهن ڪراچي کي ان وجه سان مٺي
پاڪستان (Mini Pakistan) ننڍو/پاڪستان به چيو ويندو
آهي ان گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجه سان 80 ۽
90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دهشت
گردي جو شڪار رهيو بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ

پاک فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي
ايڪويهين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ
ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي ڪراچي
جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾
مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي
ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع
آهي شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو
ڪراچي 24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي

سنڌو ٽڪور اتي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي سمنڊ ۾
ڇوڙ ڪري ٿو. هيءَ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41
هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل
آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگهو
آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد
آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾
ويجها شهر ٺٽو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه
طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو
ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70
کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70
درجا فارهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور
تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو
 ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا ٽمر
 ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي
 جيوت جيئن ان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن.
 سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي ۰۰۰ هيڪٽرن تي
 پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو ۰۰۰ هيڪٽرن تائين محدود رهجي
 ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ پلي جو نسل پڻ خطري
 ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو
 سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي
 پاڻيءَ جي ميلاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو
 اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس
 ۾ ٿاڻپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي
 توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ
 جو back بٽڻ ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لاگ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح
 ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سنڌ، جنهن جو صحيح اچار ”سنڌو“ آهي، سو شروعاتي
 طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾
 ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط
 اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي
 ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽

اُهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اُچارن ۾ اهڙي
 ڦيرگهير واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه
 الاسلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾
 ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾ ڪجهه
 وڌيڪ قريب آهي. بعد ”۾“ ”سند“ جو نالو انهي ملڪ تي
 پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو،
 يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي
 آهي، جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي
 ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان آهي وهيون ٿي. اها
 ڳالهه بلڪل مناسب آهي، جو سند جي سر زمين درياھ
 شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ
 شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه ۾ سوين
 ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪٿو
 ڪٿو ڪري اٿي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو
 آهي. جنهن پٺيءَ کي اڄ اسان جا پير لتاڙين ٿا، سا اُها
 ساڳي پٺي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا
 لتاڙيندا هئا: يعني سندوءَ جو لوڙهي آندل لُٽ، جنهن کي
 گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير ستاري سنواري، هڪ
 سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻهيءَ جي چيڙن تائين
 ائين پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي
 فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن
 جو مٿاڇرو کي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان
 ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي

هند کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو
 مهاندو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا لاهه اڄوڪي چٽي ۽
 بلڪل واضع مهاندي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل
 هجن. پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ
 جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين
 پر وارين سر زمينن تي نظر ڦيرائي وٺون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ مٿي جي کاٻي پاسي، يعني اوڀر کان،
 هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ لاڳيتو ٿي
 سوء ميل سڄي ٿي سڄي آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو،
 وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمرائو جي
 منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي
 رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضع ۽ چٽو
 آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا ڌڙا ائين اوچتو نروار
 ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنوئي ميدان ۾ چپن جون
 قطارون، پريان اتر ۾، واريءَ جون پٽون ڪڇي ۾ گهڙي اچن
 ٿيون، ۽ سنڌوءَ جي ليٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر
 تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي
 وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ڳول منڍ وارا آهن،
 اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪٿي چئجي ته
 ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه
 وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي
 سنڌي جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل ٻل
 ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا

اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرالن
 مائرين جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي
 بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين
 هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان
 هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منجهان
 ٺهيل آهي. اها سنڌوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي.
 اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽
 گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو سليمان جبل ۽ بولان لڪ کان
 ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي،
 ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو
 جيڪو ڀاڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي،
 سو چيڪي مٽيءَ جهڙي مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان آهي، جتي
 سبز ۽ ساوڪ نه هئڻ جي برابر آهن. اهو بيابان هڪ
 قدرتي روڪ آهي- اهڙي ئي اڏول، جهڙا آهي جبل، جيڪي
 ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري
 ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ
 اوڀر وارين ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل
 سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو
 جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري ريگستاني ٽڪري
 سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پر ابتيءَ ترتيب سان: يعني
 اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي چيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر
 ان پگل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار
 ڌار ٽاڪرو چر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سئين پٽ جون

ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريان
 هوريان ویکر ۾ وڌندو ۽ اُچارڻي ۽ ۾ گهٽبو وڃي ٿو ۽ اولهه
 پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي
 وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون ٽڪريون اُڪري، اسين
 لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان
 سائڪو ميل اتر طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ
 ويڪرائي مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان
 پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لٽ منجهان جڙيو
 آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان
 اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح
 سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو آهي. هيءُ
 انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن جون ڪڏهن
 ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل
 رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان ياد
 ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان
 سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا
 ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان
 يعني ڪاچي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي
 ”سنڌ ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي
 معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي
 سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي
 سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون
 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66

ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ
 جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا
 هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ
 اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ
 تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو،
 تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻھن جي وچ ۾
 حيرت جھڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي
 پوءِ وچوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ
 ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ
 واريءَ ماڻھيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر
 سالياني ٻوڏ تي آهي. آبھوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي
 ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي
 آهي، تيتر فرق ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوڙھ کان
 قاهري ۽ اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي، لڀا جي
 ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت
 ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان
 حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيل ڊيلٽا کان
 مٿي وارو تر سنڌو ماڻھيءَ جي پيٽ ۾ ڪجهه سوڙھو
 لڳندو: ۽ حقيقت به اها ئي آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي
 ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان گوني ڪنڊ
 ٺاهيندي، ڪيتريون به ماڻھون ڪيون، ته ڪٿي به سنڌو
 ماڻھيءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبلاڊ ڊ ڪونر ولايت ڊ وٽپور ولسوالي ٻه يوه روشن

فکره پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانیستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته یې اړ کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي، د سېلاب پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکتوب خاپوړې یې یې هلته وکړې او له هغې وروسته، یې پلار د یو ښه را تلونکي د جوړولو په خاطر په یو ښونځي کې ورته داخله واخیسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاو ووت یعنې د منځۍ ښونځۍ یې پیل شو، ورسره یې په ښونځي کې د معارف پېژندنې، ستاینې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به یې د سټیج په سر ویلې. کله نا کله به یې د سټیج نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردگي له امله یې ښوونکوي د یو تکره او با استعداد شاګر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسین سېلاب په د ترانې په ګروپ کې لا پرمختګ وکړ، د ترانې سرټیم او له هغې وروسته د ټول سټیج کنټرولوونکی او جوړوونکی شو. له هغه وخته یې دې شعر له لوستلو سره ډېره مینه پېدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به یې لوستل او خوند به یې ترې اخیسته. په همدې ترتیب یې ښونځۍ تر دولسم ټولګي پورې ورساوه او د فراغت سند یې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل ګران هېواد افغانستان ته راستانه شول، د پخوا په څېر یې له شعر او شاعرې سره مینه وه، د سندرو اورېدلو ته به یې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره یې په رسنیو کې کار پیل کړ. د نورو کارنو ترڅنګ یې ځینې تفرېحي

خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديكلومه کولو کې هم ونډه
 اخيسته. د شعر په ديكلومه کولو کې ډېره بڼه وړتيا لري،
 خداى ج ورته د بڼې خپرې سره بڼکې ځواني او بڼکى اواز
 هم ورکړى، چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا زيات دي.
 له همدې ځايه وو چې د شعر او شاعرې ډگر ته يې را ودانگل،
 ډېرې شعرونه او غزلې يې وليکلې، خو په وينا يې زړه يې پرې
 اوبه نه دې څښلې، څو يې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي.
 خو اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار
 ولري، يوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په
 تگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوي د
 خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او مينه والو ته به
 يې وړاندې کوي. د تلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په
 ديكلومه کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره
 ليدل شوى. له اکت کارې سره يې ځانگړې مينه وه، چې دې
 مينې او علاقې تر دې را ورساوه، چې بايد په راتلونکي کې په
 فلمونو او ډرامو کې هم کار پيل کړي، او فعاله ونډه پکې
 واخلي. له فلمي ستورو او د هغوي له حرکتونو سره يې زړه
 پورې توب خورا زيات وو، همېشه به يې هڅه کوله له ځانه
 سره داسې اکتونه وکړي، څو په دې مطمئن شي، چې کولای
 شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي، ليدونکو او ننداره
 کونکو ته ځان د يو تکړه اکت په بڼه رو وپېژني نه يوازې
 فلمونو او سريالونو سره مينه يې وه ورسره د روانو حالاتو
 انځورونو هم دې ته و هاخواه، چې بالاخره د فلمي حرکاتو په

لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې يې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او شوټينگ پايلې يې تر ډېره ورته مثبتې وې، د ليدونکو لخوا ورته د ستاينې صحنه څرگنده شوه، ښه به جوړت سره يې وويل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه يې په دوه تلويزيوني سريالونو کې کار کړی، په ليدو يې په مينه والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې د ښه کار په پايله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې تر سره کړي، نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هيله لري څو په را تلونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي، څو د نور هېوادونو په شان زمونږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلويزيوني سريالونو سره زياته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ريښتيا کېدل ښکاري او هڅه کوي، څو په هر قېمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اگټر په بڼه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه

جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سینما ته وده ور کړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د ښه سینمائي فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول اکتونه ورته په زړه پورې دي، کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسین سېلاب وايي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مینه وال یې د اوس په پرتله لا زیات شي. ورسره د تمثيل په بارک کې هم ډېره خوشبینې ښيي او وايي: که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو ته لا ډېر وخت وکړي.

سېلاب اوس په شمشاد تلویزیون کې ځینې تفرحي خپرونې په مخ وړي، چې زیاته برخه یې په کې د تمثيل کول دي، او دی هم له تمثيل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې تمثيل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثيل کونکي او د د تمثيل مینه وال به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثيل ته ورکړی. نه یوازې تمثيل او فلم جوړلو سره مینه او علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکلومه کوي، چې په دې سره یې لا د اواز مینه والو په څو برابره زیات شوي، تل هڅه کوي داسې

انتخاب وکړي، چې له احساس ډگ پیغام ولري، تر ډېره یې
 خلک خوښ کړي، لومړۍ پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه
 والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین
 غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو ځله
 تکراروي، کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د
 زړه له تله خوښوي، یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې
 چې انتخاب یې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې
 مشورې کوي، چې په شعر او شعارې ډېر ښه پوهېږي، د
 هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په خپله روته برابروي.
 په داسې انداز یې وایي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو
 سره ښايي. ډېر زیات شعرونه یې دېکلومه کړي، چې اختر په
 نامه دېکلومه کړی شوی شعر یې ډېر زړه جربونکی، او د دې
 د ښې وړتیا ثابونکی دی. د دې شعر دېکلومې په مینه والو او
 اورېدونکو څه بیل شان اغېز وکړ، ډېریو خلکو د یو رېښتنې
 صحنې لیدل انځورول، او خورا مینه یې ورسره پېده کړه.
 دېته ورته ډېر نور شعرونه یې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز
 سره دېکلومه کړي، چې د هر یو خوند یې د یو بل په پرتله
 زیات دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د بیا ځل
 اورېدو لېوالتیا یې ښيي. همدا دی چې ډېری شاعران د
 افغانستان جنگ له اباسین نه مشر گڼي او بیا وایي چې: دی
 په ښه طریقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو انځورنه مینه
 والو ته په شه شان سره وړاندې کړي، دا ورته وښايي چې
 دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښايي،

چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو،
 او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو یادونه وکړه، اباسین
 سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره یو تکړه سندرغاړی هم
 دی، د سندرو ویلو پوره وړتیا لري؛ خو دا چې تر اوسه یې
 ډېرې کمې سندرې ویلي، علت یې د وخت نشتوالو ښي. دا
 چې په رسنیو کې هم کار کوي ورسره شاعر او ډېکومه
 کونکی هم دی، نه شي کولای په یو وخت کې ټول کارونه
 سرته ورسوي، که څه هم محلویشته به یې ورته جوړ کړی
 وي. خو وایي چې د رسمي چارو د زیاتېدو له امله د سندرو
 ویلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر
 صاپی یو ښکلې غزل یې په خپل خوږ اواز او د موسیقۍ په
 ساز او سرور سره، پوښلې اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو
 په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب یې په یو ستر
 شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صیب: په کوم انداز لیکلی
 او څه انځور یې پکې نغښتې، سېلاب بیا اورېدونکو ته داسې
 روښان کړی، چې په همغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه
 کړی. چې مطلقه یې داسې ده، ځواني دې رانه وخوره لونگه
 ځوانیمرگه غنم غوندې رېبې مې ړنگه ښکته ځوانیمرکه کله
 چې خلکو دا سندره واورېده په زړه کې یې د اباسین سېلاب
 د دې هنر د پرمختګ لپاره هیلې زیاتې شوې، داسې را
 تونکی یې ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرغاړو
 کې د غوره سندرغاړي لقب خپل کړي. شاعران او هنر مندان
 یې د دې لومړي قدم په اخیستو ډاډ ورکوي، که دی لا د خپل

دې ھنر تە وخت وركړي، بې له شكه چې ھنر به يې وده كوي، پرمختگ به كوي. او خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې بې د دې ھنر په اړه ليدلى وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي، حتى پوره به شي. اباسين سېلاب ۲۵ كاله عمر لري، اوس لا نوى ځوان دى، واده يې نه دى كړى؛ خو بيا هم په خپل ھنر كې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه ډاډگېر نه وركوي او تشويقوي يې.

نه وړو ز مللستمزنگ ئېسل نه ننه نوى بايرمى، ته بئەت بايرمى، ئەمگە ك بايرمى، ته نهه ريكەت بايرمى، ئەدەبىات – سەنئەت بايرمى قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت بايرمى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەڅ قەدىمى ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلاد، قۇربان ھېيت، چاغان قاتارىدا سانلىدىغان تۆت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نه وړو ز بايرمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا يېڭى يىل بايرمى سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە. ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي بايراملارنىڭ بىرى

بولغان نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز،
ئۆزبېك، تاتار، تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە
ئورتاقتۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى دەۋرىدە، «قۇياش
ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ
چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا،
كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە
ئۆتىدۇ. ئۇ يەرتېگىدىن ئۆتكۈچە جىن – ئالۋاستىلار بىلەن
ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ» دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە
كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ
گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان.
كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 – ئاينىڭ
21 – كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە
توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى
شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتلۇق
كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە
ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىپندارى
بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى
كالىپندارى بويىچە 3 – ئاينىڭ 21 – كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن
تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز
بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى

كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە
ئۇلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال – ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە
كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش –
ئوقتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق،
بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە
ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت
قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان،
ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ – ئېدىرلار، دەل – دەرەخلەر
كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى
بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى
ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى
سۆيۈش، تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق
كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر
قىلىنىپ، ئېتىز – ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا – ئاراملار
تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ،
ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى
مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ

باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا، دالىلاردا چەۋەندازلار
بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز
– كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا
چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت
كاتتىلىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت
تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ،
ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات – سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەتتە
ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى
بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشپ، يۇرت – مەھەللە بويىچە
قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان
ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ. شائىرلار نورۇزنامىلەرنى
ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون
ئىككى مۇقام»، كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ،
سەھرا – دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق
چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىلايدىغانلىكى ئادەم بەس –
بەستە ئۇسسۇلىغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى
ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان – ئېسەنلىكىنى، سالامەتلىكىنى،
مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆملۈكنى
تەشەببۇس قىلىدىغان، ماھىر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى
قايناپ تۇرىدىغان شائىر – قوشاقچىلارنى تاللايدىغان،

باھالايدىغان، ناخشا – مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى ئىلىم – مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ – ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 – ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 – يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 – يىلى تۇغۇلۇپ 92 – يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن

(مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن
 بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ
 خەن سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن
 تارتىپ مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن
) پادىشاھى خەن ۋۇدېغا (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى
 چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى چاغىچە پادىشاھ
 بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە
 بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ
 قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ، دۇنيانىڭ
 شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش
 يولى جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.
 قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ
 دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى چاڭئەن
 (ھازىرقى شىئەن)دىن غەربتىكى روما ئىمپېرىيىسىگە
 بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق
 داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە
 قاراپ ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا
 يولنىڭ بىرى داشاتاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان
 ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ
 خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ
 ماڭغاندا ياركەندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن
 ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ
 ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ،

ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ. مانا شۇ يول
جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن
يولنىڭ يەنە بىرى لولاننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا
ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ
تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ غەربكە
ماڭغاندا قارا شەھەر، كۇچار، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە
بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر
تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە، سوغدى، خارەزمى (ھازىرقى
سۈۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش
جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە (كاسپى
دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن،
جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ
ماڭغاندا مىسوپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فرات
ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول - شىمالى
يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان
يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ
(مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ
قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە
ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا،
ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن، جۇڭگو) بىلەن
ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى، مەدەنىي،
سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا

ھونلار، تۈركلەر، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھۇنلار ئارىسىدا، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى، سىياسى جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا، رومغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 – ئەسىرىدە ياشىغان) ماربىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندى: پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 – يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 – يىلىدىن 745 – يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى،

پېجۈي ھەققىدە قىسسە " دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 – يىلىدىن 612 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 – يىلىدىن 618 – يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭيىغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان ياڭدې پىجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىجۈي چاڭيىغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى (تارىمقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ – ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار، تاغلار، دەريالار، خەتەرلىك ئۆتكەللەر (يول ئۆتكەللىرى) توغرىسىدا مەلۇمات توپلىغان. پىجۈي توپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن : "داشاتادىن

غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە
ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ.
بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى
ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئا) ئارقىلىق
تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ
تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا)
ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ
دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى
دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول
دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول – تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر
ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ
ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ،
سەمەرقەنت ، كىيىبود ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران
ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە
بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ،
قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىپتىلىت
(ھازىرقى پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان
(ئافغانىستاندا) ، كىيىبود (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا)
ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن
غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى
بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ

ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 – 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي روما ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستامبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۈربىگىچە (ھازىرقى چاۋشىيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىچۇينىڭ "غەربىي رېيوندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىيىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رېۋايەتنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ،

خوتەنگە پىلە قۇرۇتتىن ئۇرۇغنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتتىن ئۇرۇقىنى مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دېيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىردىنبىر ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى تۇغۇلۇپ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 - يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ھىندىستاندا كۆرگەن -

بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۇەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجايىا جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى ، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى – دۇردۇن توقۇپ ، كىيىم – كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 – يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە

ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم – كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم – كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبلىئوس ۋىگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 – يىللىرى ئۆتكەن) ، روما تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 – يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپپى (مىلادىنىڭ

23 – يىلى تۇغۇلۇپ 79 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)،
كلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 – ئەسىرلىرىدە ئۆتكەن)
قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم
ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس
قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى)
دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار
دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى
كىتئاس بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار
دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىترابون "ساياھەت خاتىرىسى"
ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن)
ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر
زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن
ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىسكىرىتوسنىڭ
خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىسكىرى
يتوس ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى
بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك
دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك
دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن
مىلا، پىلىنى، ماركىسسىللىنوس، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ
بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىراق ۋە ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلا "مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن"،
 "ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار، سىرىسلىقلار،
 سىتسىلىكلەر³ ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا،
 سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا، سىرىسلار بولسا مانا شۇ
 ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا
 قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭرىشى
 تېپىلمايدىغان سەمىمى، سادىق ئادەملەر، ئۇلار سودا
 ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ
 سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ
 كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ. مىلادىنىڭ
 سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە
 دەلمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا، دىققەت قىلىشقا
 ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلا ئېيتقاندەك،
 ئىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار - ئا) نىڭ يۇرتى تارىم
 ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلا
 "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ
 سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ، كەينىنى
 قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا
 تۈركى خەلپىرىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تېلىسز
 سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلا "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا
 قويدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى
 قۇملۇق - چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى
 تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل

يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددى ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ
ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى"
ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى")
توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان
مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ:
"سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا
مەشھۇر.... ئۇلار كىمخاپ، تاۋاق – دۇردۇن توقۇپ روماغا
ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇلاھىم، تارتىنچاق
كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار
، بوي – تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز،
چاچلىرى قىزىل، كۆزلىرى كۆك، ئاۋازلىرى جاراڭلىق
كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن
بارغانلار، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا
ئېلىپ بېرىپ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا
قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال
ئالماشتۇرۇلىدۇ." [5] پىلىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا،
سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ
سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىنىنىڭ،
سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا
بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ،
ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى

ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك، قىزىل چاچ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىنى، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت، كەيپ – ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بىزۇپ – چېچىپ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار – دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ – ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: "دۆلىتىمىزنىڭ تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتر كىيىس (رىم تىللاسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار، دۆلىتىمىزدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دېمەكچى) نىڭ بۇزۇپ – چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ." [8] پىلىنىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، روم ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت، كەيپ – ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان

بولسا ، دورا – دەرمەك ، ئۈنچە – ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن
، مەرۋايتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون
سىستىتركىيس (رىم تىللاسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ
ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان
يىپەك ماللار ، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان
دورا – دەرمەك ، ئۈنچە – ياقۇت ، مەرۋايتلار ئۈچۈن
سەرپ بولغان. يونان ئالىمى كىلاۋدى پىتۇلىمى
"جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك
دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر
ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: " سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ
ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگرىسى
نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر. .... جەنۇبىي
بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى دەرياسىنىڭ شەرقىي
قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ. " [10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا
مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت
تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى
ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ
بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس ( ) دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتسىان
ۋە ئاسمىران ( ) تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن
باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتس دەرياسى

بولۇپ ، ئۇكاسيان ( ) ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس ( ) تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.[11] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى ماركسىللىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئىي توسۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىلىقلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە گانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى - بۈگرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال - ياراق

تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇلاھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قاتتىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ." [12] ماركسسىلىنىس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سېرىسلىقلار ئاددى – ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش – كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر – بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ. گەپلەشمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ." [13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى ، يىپەك ئىلى (سېرىسلەر ئېلى) دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىلىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ
ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ
يىپەك ماللىرىنى ئىستېمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك
پاكتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان
خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن
(ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ ئىرقى
جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ
ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا
يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ
(مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ،
"جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان رىمدىكى
روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك
ماللارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا
يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان
پاكتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى
ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ.
يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 -
ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار

قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "نەسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانىكى، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك." [14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن، ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر پاكىتمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا

بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى")
مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ.
قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىدىمۇ
يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە
مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى"
رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن
خانغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى
خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك
توقۇمچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ
ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى ، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن
باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان
مەلىكلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى
يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو
مەلىكلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا
يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن
خانغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ
تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان
بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان

رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتتىنڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق بانا – سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 – يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 – يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىنىڭ 97 – يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 – يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىنىڭ 1660 – يىلى روما ئېمپىراتورى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىنىڭ 161 – يىلىدىن 166 – يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن

ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىنىڭ 147 – يىلىدىن 167 – يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى، كەركە مۈڭگۈزى، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان) دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 – يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ، شايى تاۋار، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر ئېلى) دىن بارغانلىقى، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ

يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 – يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 – يىلىدىن 640 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 – يىلىدىن 627 – يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا – سالاملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە موينىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسلىلىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر، دورا – دەرمانلار، زىبۇ – زىننەت بۇيۇملىرى، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا

ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى ،
بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 –
يىلىدىن 647 – يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا
توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى
تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ
بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا
تۈرك خاقانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران
ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ
يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى
تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان
پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە
شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم
تىللاسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ
ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى
(ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ
ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ،
دوردۇن قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش
ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ – ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە

ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: 6 – ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس ( ) "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى".

6 – ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانىس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان، نەدىن، قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 – يىلىدىن 1451 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى ئۇلۇغ پوستئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 – يىلىدىن 565 – يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ، يىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتۇر پوستئاننىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك

ھاسسىسنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە (كونستانتىنپۇلغا – ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاڭ – تاڭ قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن ."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 – يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 – يىللىرى

ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى
يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە شۇ
پاكىتلار يەتتە رىلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا
بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇزلا ئاسىيادىكى
خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى
جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش
رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە
ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ
ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شانلىق
مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك
روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى،
ئەلچىلەر، سەيياھلار غەربتىن شەرققە، شەرقتىن غەربكە
موكەدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق
مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن
قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر
قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب
بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش
ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى، مەخپىي ئاخبارات
يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنمىزدەك
مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر
ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي رومغا يەتكۈزۈپ بېرىپ

يىپەك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ، سىرىسلەر ئېلىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋىچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق

ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى" دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلەر دېيىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئىي مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر

ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى، جاسۇسلىرى بولسىمۇ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەننۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار، بىدىلىكلەر پەيدا

بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ ئاساسلىق يەم –
 خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات بېقىشقا ناھايىتى
 مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنئۇدى ھونلار
 بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى
 مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى
 كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى.
 جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن
 بىددىن باشقا يەنە زىغىر ، قارامۇچ ، پىياز ، تۇرۇپ ، قوغۇن ،
 تاۋۇز ، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن.
 شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا
 باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ
 ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار
 مىلادىنىڭ 5 – ئەسىرىگىچە پاخىتىدىن رەخ
 ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 – ئەسىردىلا
 كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن ئىچكىرىگە
 كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش
 باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا
 ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى.
 قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ ، پىپا ، بالابار قاتارلىق مۇزىكا
 ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا ، داپ ، نەي ،
 سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ، ئوتتۇرا ئاسىيادىن
 (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 –
 618) ، تاڭ سۇلالىسى (618 – 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار

جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس
تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 – يىلى كۆك تۈرك
خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) لىرىدىن ئاسىنا بىكە ، شىمالى
جۇ سۇلالىسى (557 – 581) نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق
قىلىنغاندا ، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن
چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا
ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق
بولۇپ ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 – 618) چاڭئەندە
ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو
مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى نەزەردە
تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ،
ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن
مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى
بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈربىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى
جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا
يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن
كۈربىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان بەش خىل
مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر
مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا
جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت
چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن
ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 – 907)
سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا
سىستېمىسى ئاساسىدا 640 – يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا
سىستېمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار
مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ،
4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6.
سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا مۇزىكىسى ، 8. كۈربىيە
مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ

مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستېمىسى
ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى
قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر
مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ
مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ
تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ، قەدىمكى
ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار
ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ، ئۇيغۇر
مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ
ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا
سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملق)
خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملق
سەنئىتىگەمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ
مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات
بولدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، 7 – ئەسىرنىڭ
باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ
سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 – 649)
تەكلىۋىگە بىنائەن شەئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك
سۈرىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملرى بۇددا
رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتى ۋە غەرب
ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى
ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا
(غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق

رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست، راھىبلار 3 – ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 – يىلى تۇغۇلۇپ 431 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنپايانا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىنپايانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتىلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنپايانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا

تەگداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ :
 "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن
 مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە
 بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ
 راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويدۇ. بۇ ۋەقە
 غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ.
 كوماراجىۋانىڭ داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ
 ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى چوڭ پەخرلىنىش ھېس
 قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى
 ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ.
 كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكاللايدۇ. تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم
 بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ
 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋيىغا كەلگەن. ئۇ شۇ
 جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ
 يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر ئۆگەنگەن.
 شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى"
 بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان
 ناھايىتى قالايمىقان (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى)
 بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي
 ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان ، ساددا خەلقلەرنى
 ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
 پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى

چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن
 ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ
 ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا دىنىغا
 كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى (384 –
 417) نىڭ خانى ياۋشىيىن (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415
 – يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 – يىلى
 كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە
 ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكالغان.
 ياۋشىيىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن
 پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا
 ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا
 ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. ياۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا
 بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا
 ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن – ئەۋلىيا"
 دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا
 ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن
 384 جىلىدلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن
 خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىلىگى
 ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى
 نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا
 تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە
 ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر
 بولسىمۇ ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن ،

پەلسەپە ، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيەت جۇڭگو
 بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا
 ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ،
 ئۇلۇغ بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ، تالانتلىق
 شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا ،
 قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 – ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ
 ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن
 غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا
 بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش
 يىپەك يولى) يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا
 سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا
 قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق
 ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى
 مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك مەدەنىيەت
 يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ
 ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى
 (ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.
 ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان
 قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ، ئەھمانلار سۇلالىسى
 (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن
 328 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، گرىك
 باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى

چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە
ھۆكۈم سۈرگەن)، ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان
(مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن
50 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، كوشات
ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 420 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئاق ھون
ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 – يىلىدىن 565 – يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى
چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا
، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 – 745) ناھايىتى
يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن ئۈستۈن
ئورۇن ئالغان ئىدى.